

Miroslav Stiplovšek

Prizadevanja Rudolfa Golouha in Albina Prepeluha za omilitev socialnih posledic gospodarske krize v banskem svetu Dravske banovine 1931–1935

UDK 352:94(497.4)“1931/35”

STIPLOVŠEK Miroslav, dr., red. prof. v pok., zasl. prof. Univerze v Ljubljani, SI-1230 Domžale, Vodopivčeva 8

Socialna dejavnost Rudolfa Golouha in Albina Prepeluha v banskem svetu Dravske banovine 1931–1935

Zgodovinski časopis, Ljubljana 65/2011 (144), št. 3–4, str. 412–437, cit. 91

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Rudolf Golouh in Albin Prepeluh, nekdanja pripadnika Jugoslovanske socialnodemokratske stranke, sta imela v banskem svetu Dravske banovine pomembno vlogo kot dobra poznavalca socialne problematike, ki se je v času gospodarske krize skrajno zaostila. V številnih razpravah sta si prizadevala za izboljšanje položaja delavstva in revnejšega kmečkega prebivalstva. Pomemben uspeh njunega delovanja za izboljšanje socialnega skrbstva je bilo oblikovanje bednostnega sklada, zlasti za pomoč brezposelnim. Bila sta edina banska svetnika, ki se nista vključila v režimsko stranko, zato so bila tehtna njuna kritična politična stališča do vladne politike za reševanje posledic gospodarske krize, posebej v Sloveniji. Bila sta med najdejavnějšími banskimi svetniki v prvi polovici tridesetih let.

Ključne besede: Dravska banovina, banski svet, Rudolf Golouh, Albin Prepeluh, gospodarska kriza, socialno skrbstvo

Avtorski izvleček

UDC 352:94(497.4)“1931/35”

STIPLOVŠEK Miroslav, PhD, Full Professor (retired), Professor Emeritus, SI-1230 Domžale, Vodopivčeva 8

Social Work of Rudolf Golouh and Albin Prepeluh in the Provincial Council of the Drava Province between 1931 and 1935

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 65/2011 (144), No. 3–4, pp. 412–437, 91 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

Formerly members of the Yugoslav Social Democratic Party and authorities on social issues, Rudolf Golouh and Albin Prepeluh played a significant role in the Provincial Council of the Drava Province during the period of aggravated social conditions of the economic crisis. Participating in numerous Council discussions, they fought for better living conditions and social welfare for the working classes and for the more impoverished segments of the rural population. One of the most significant results of their endeavors was the establishment of a poverty fund whose principal task was to help the unemployed. Golouh and Prepeluh were the only councilors who were not members of the ruling party, and their critical political views on government policy on coping with the consequences of the economic depression were extremely weighty, particularly in Slovenia. They were among the most active councilors of the Drava Province during the first half of the 1930s.

Key Words: Drava Province, Provincial Council, Rudolf Golouh, Albin Prepeluh, economic crisis, social care

Author's Abstract

Pristojnosti in sestava banskega sveta

Banski svet Dravske banovine je bil v tridesetih letih edini predstavniški organ, preko katerega so zastopniki okrajev-srezov in mest, ki jih je imenoval minister za notranje zadeve, lahko posvetovalno vplivali na gospodarsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj v celotni banovini oziroma jugoslovanskem delu Slovenije in na njenih posameznih območjih. Oblikovanje banskih svetov je določal Zakon o banski upravi z dne 7. novembra 1929,¹ njihove pristojnosti pa je 3. julija 1930 podrobneje opredelil minister za notranje zadeve s Pravilnikom o organizaciji in delu banskih svetov.² Z njim so dobili banski svetniki pristojnost, da so lahko svoja stališča in predloge glede ukrepov za razvoj kmetijstva, živinoreje in gozdarstva ter ustanov in strokovnih šol s tega področja, ustanavljanja in vzdrževanja banovinskih zdravstvenih in socialnih ustanov in služb, vzdrževanja in gradenj cest ter šolskih in drugih javnih poslopij, hidrotehničnih del, razvoja strokovnega šolstva za potrebe obrti in trgovine, podpiranja delovanja telesnovzgojne organizacije Sokol ter prosvetno-kulturnih in humanitarnih zavodov in društev, posredovali banu v razpravi o banovinskem proračunu na rednih zasedanjih v začetku vsakega leta, ne le za posamezne okraje in mesta, ki so jih zastopali, temveč tudi za vso banovino.

Pobude in mnenja banskih svetnikov glede reševanja najnujnejših potreb lokalnega ali banovinskega značaja pa je pri končnem oblikovanju letnega banovinskega proračuna lahko ban po svoji presoji upošteval ali odklonil, kar je bilo posebej odvisno tudi od finančne moči banovine. Toda njegov proračunski predlog je imel pravico potrjevati minister za finance, ki je s tem bistveno vplival na gmotno osnovo za izvajanje banovinskih samoupravnih nalog. Vse delo banskega sveta je vodil ban, ki je imel tudi pravico omejevati razprave. Poleg dvotedenskega proračunskega zasedanja je po odobritvi ministra za notranje zadeve imel pravico sklicevati tudi nekajdnevna izredna zasedanja ob »drugih važnih prilikah«. Čeprav kompetenčno skrajno omejeni in neizvoljeni so banski sveti predstavljali neko obliko nadaljevanja dela nekdanjih izvoljenih oblastnih skupščin iz obdobja 1927–1929, ki je bilo v primerjavi z drugimi 31 oblastmi v državi zlasti uspešno v ljubljanski in mariborski oblasti.³

¹ *Uradni list*, št. 1, 20. 11. 1929.

² *Službeni list*, št. 19, 20. 8. 1930.

³ O uspešnem delovanju obeh slovenskih oblastnih samouprav glej monografijo Stiplovška, *Slovenski parlamentarizem*.

Oktroirana oziroma septembrska ustava iz leta 1931 je določala izvolitev banovinskih svetov s podobnimi proračunskimi in uredbodajnimi pristojnostmi, kot so jih imele oblastne skupščine po prvi jugoslovanski – Vidovdanski ustavi iz leta 1921.⁴ Toda nobena vlada v tridesetih letih ni za uveljavitev tega pomembnega določila za omilitev centralizma in ponovno uvedbo izvoljene samouprave na ravni največjih upravnih enot pripravila predloga izvršilnega zakona, in tako so v banovinah zadnje desetletje prve Jugoslavije delovali le posvetovalni banski sveti. Banski svet Dravske banovine si je sicer prizadeval za udejanjenje banovinske samouprave in v svojem delovanju je uveljavil nekaj parlamentarnih metod. Tako se je kljub prepovedi ukvarjal s posameznimi političnimi problemi ter se po načelni in podrobni razpravi o banovinskem proračunu tudi z glasovanjem opredelil do njega, sprejel pa je tudi nekaj pomembnih uredb, toda formalnopravno je ostal ves čas le posvetovalni organ bana.⁵ Med banskimi svetniki sta se za okrepitev samoupravnih pristojnosti banovin odločno prizadevala zlasti Rudolf Golouh in Albin Prepeluh, ki ju je minister za notranje zadeve imenoval za člana banskega sveta 3. julija 1930⁶ in sta to funkcijo opravljala do zamenjave režimov Jugoslovanske nacionalne stranke (JNS) in Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ), ko je minister za notranje zadeve dr. Anton Korošec 7. decembra 1935 imenoval tudi nov banski svet iz privržencev nekdanje Slovenske ljudske stranke (SLS).⁷

Zakon je določal, da morajo biti v banskem svetu s po enim predstavnikom zastopani vsi okraji in mesta z najmanj 3000 prebivalci. Izjemoma so imela mesta z večjim številom prebivalcev pravico do največ štirih zastopnikov.⁸ Po tem kriteriju je imel prvi banski svet Dravske banovine 40 članov, od teh 24 predstavnikov okrajev in 16 zastopnikov mest. Med štirimi banskimi svetniki kot predstavniki mesta Ljubljane je bil tudi publicist Albin Prepeluh, v tričlanskem zastopstvu mesta Maribor pa je bil tudi Rudolf Golouh kot šef mariborske borze dela. Pri imenovanjih je imel minister za notranje zadeve po zakonodaji le omejitev, da jih izbira »prvenstveno« izmed oseb, ki morejo »po strokovni izobrazbi« oziroma »s svojim svetom najbolje služiti interesom banovine«. Ta omejitev je bila le formalna in v praksi se je uveljavilo pravilo, da so izbrani iz vrst privržencev aktualne vlade, spremembam v njej pa so sledile tudi razrešitve nekaterih banskih svetnikov in imenovanja novih ne glede na njihovo večjo ali manjšo sposobnost zastopanja interesov okrajev in mest oziroma celotne banovine.

Imenovanje prvih banskih svetnikov je sovpadalo z obdobjem prve vlade generala Petra Živkovića, v kateri so sodelovali zlasti ministri iz vrst radikalcev in demokratov, če upoštevamo njihovo pripadnost političnim strankam pred njihovo prepovedjo s šestojanuarsko diktaturo, v njej pa je bil kot edini strankarski prvak dr. Anton Korošec iz nekdanje SLS. Tudi prvi ban Dravske banovine inž. Dušan

⁴ *Službeni list*, št. 53, 10. 9. 1931, členi 84–97; Natlačen, *Banovinske samouprave*, str. 129–134; Perovšek, »V zaželeni deželi«, str. 129–134, str. 164–165.

⁵ O tem glej podrobneje monografijo Stiplovška, *Banski svet*.

⁶ *Službeni list*, št. 15, 30. 7. 1930.

⁷ *Službeni list*, št. 100, 14. 12. 1935; v banskem svetu so bili tudi trije predstavniki nekdanje Narodne radikalne stranke, ki je bila prav tako v novi režimski stranki JRZ.

⁸ *Uradni list*, št. 45, 31. 3. 1930.

Sernec kot predlagatelj kandidatov za banski svet je bil nekdanji funkcionar SLS, pomočnik bana pa je bil dr. Otmar Pirkmajer iz liberalnega tabora.⁹ Glede na sestavo osrednje vlade in vodstva banske uprave so imeli v banskem svetu večino tradicionalni privrženci narodnega unitarizma in državnega centralizma – tudi poglavitnih temeljev šestojanuarskega režima – ki so prihajali iz liberalnega tabora, okoli dve petini banskih svetnikov pa je bilo privržencev bivše avtonomistične SLS. V tem pogledu sta bili edini izjemi Prepeluh in Golouh, ki sta izhajala iz tretjega, socialnodemokratskega idejnopolitičnega tabora.

Posebna vloga Golouha in Prepeluha v banskem svetu

Prepeluh je bil v letih pred prepovedjo političnih strank funkcionar avtonomistične Slovenske republikanske stranke kmetov in delavcev oziroma federalistične Slovenske kmetijske stranke, Golouh pa je bil pomemben funkcionar Socialistične stranke Jugoslavije za Slovenijo. Z vidika strankarstva pred prepovedjo je bil prvi banski svet Dravske banovine sestavljen pluralno, z izjemo Golouha in Prepeluha pa v skladu s sestavo osrednje vlade in je imel režimski značaj, tako kot tudi vsi nadaljnji banski sveti do leta 1941.¹⁰ Tako so tudi izstopu ministra Serneca oziroma SLS iz vlade ter vstopu Alberta Kramerja iz nekdanje Samostojne demokratske stranke in Ivana Puclja iz Slovenske kmetijske stranke vanjo v začetku septembra 1931 sledili odstopi 14 banskih svetnikov, privržencev bivše SLS.¹¹ Kadrovska sprememba, nadomestitev banskih svetnikov iz vrst SLS s samostojnimi demokrati in kmetijci, je postala aktualna konec leta 1931, ko so bile razpisane volitve v Senat, po novi ustavi poleg Narodne skupščine drugi dom Narodnega predstavništva, za katerega so bili volilni upravičenci tudi banski svetniki, in ko so se začele tudi priprave na II. redno zasedanje banskega sveta. Minister za notranje zadeve Petar Živković je tedaj na novo imenoval 18 banskih svetnikov iz vrst režimskih privržencev.¹² Sledile so še posamezne kadrovske spremembe in z zamenjavo polovice članov banskega sveta »se začenja štiriletno obdobje popolne prevlade liberalnega tabora oziroma privržencev nove vsedržavne politične stranke Jugoslovanske radikalne kmečke oz. kmetijske demokracije (JRKD)«. ¹³ Za njeno ustanovitev so se začele priprave konec leta 1931, formalno je bila ustanovljena 1. maja 1932, v Jugoslovansko nacionalno stranko (JNS) pa se je preimenovala na prvem kongresu julija 1933. Programsko je temeljila na šestojanuarskem kraljevem razglasu iz leta 1929 in na oktroirani ustavi, na obrambi unitarizma in centralizma.¹⁴

⁹ Egon Pelikan, Anton Korošec odstopi »iz zdravstvenih razlogov«, *Slovenska kronika XX. stoletja*, str. 356; Stiplovšek, *Banski svet*, str. 59.

¹⁰ Stiplovšek, *Banski svet*, str. 48–51; do leta 1935 se je banski svet povečal za tri člane, leta 1941 pa je štel 50 članov.

¹¹ *Slovenec*, št. 279, 8. 12. 1931.

¹² *Službeni list*, št. 77, 5. 12. 1931.

¹³ Stiplovšek, *Banski svet*, str. 115.

¹⁴ Jurij Perovšek, Jugoslovanska radikalna kmetijska demokracija in nastanek JNS, *Slovenska novejša zgodovina*, str. 332–333.

Ob temeljni spremembi sestave banskega sveta Dravske banovine je zanimivo, da sta Golouh in Prepeluh ohranila svoji funkciji, čeprav se nista vključila v JRKD in sta bila tudi edina, ki nista bila člana kluba banskih svetnikov te stranke, ustanovljenega februarja 1933.¹⁵ Strankarska neodvisnost je bila pomembna za oblikovanje njunih stališč in predlogov zlasti v zadevah, ki so dobile tudi politično razsežnost in pri katerih so bili drugi banski svetniki podvrženi strankarski disciplini. Gre zlasti za njuna kritična mnenja o gospodarsko-socialni politiki centralne vlade in njenem finančnem zapostavljanju Slovenije ter za njune nastope glede demokratično izvoljenih banovinskih in občinskih samoupravnih organov s čim večjimi pristojnostmi.

Golouh in Prepeluh pa sta imela v banskem svetu posebno mesto tudi glede na njegovo socialno oziroma poklicno sestavo. V prvi sestavi banskega sveta je bila četrtna banskih svetnikov posestnikov, dobro so bili zastopani obrtniki in trgovci, trije so bili iz vrst podjetnikov, kar petina je bila odvetnikov in uslužbencev, štirje so bili duhovniki, med svetniki pa ni bilo nobenega neposrednega predstavnika delavstva,¹⁶ čeprav se je z delom v industriji v začetku tridesetih let preživljala okoli petina prebivalstva.¹⁷ Glede tega je bilo ugodnejše stanje v obeh slovenskih oblastnih skupščinah konec dvajsetih let, v katerih je bilo število oblastnih poslancev v okrajih in mestih odvisno od števila prebivalcev,¹⁸ medtem ko je imel v banskem svetu po enega predstavnika vsak okraj, ne glede na številčno moč, privilegirana pa so bila mesta.

Tako sta po svojem političnem izvoru lahko prevzela zastopanje delavskih interesov predvsem Golouh in Prepeluh,¹⁹ ki je dobro poznal tudi kmečko problematiko. Ob prevzemu funkcije banskega svetnika je bil Golouh vodja mariborske podružnice javne borze dela, ki je imela zlasti nalogo posredovanja dela, podpiranje brezposelnih ter vodenje delavskih zavetišč in zbiranje statističnih podatkov o gibanjih na trgu dela.²⁰ V letih 1933–1935 je bil tudi podžupan mariborske mestne občine. Pred imenovanjem za banskega svetnika pa je bil tudi prvi urednik socialističnega lista Delavska politika.²¹ Z opravljanjem teh nalog je bil dobro

¹⁵ *Slovenec*, št. 39 a, 16. 2. 1933.

¹⁶ Stiplovšek, *Banski svet*, str. 49.

¹⁷ France Kresal, Jurij Perovšek, Razvoj prebivalstva, *Slovenska novejša zgodovina*, str. 177.

¹⁸ V ljubljanski in mariborski oblastni skupščini so v okrajih, v katerih je bilo število delavcev precejšnje, uspeli izvoliti tudi poslance iz svojih vrst oziroma vrst delavskih strank (Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem*, str. 106–108).

¹⁹ V banskem svetu je bil dober poznavalec delavske problematike tudi nekdanji funkcionar Narodno socialistične stranke Ivan Tavčar, ki je bil tudi uradnik Delavske zbornice za Slovenijo in predsednik upravnega odbora Okrožnega zavoda za socialno zavarovanje v Ljubljani.

²⁰ Kresal, *Pregled razvoja delavske zaščitne zakonodaje*, str. 123–138; isti, Borza dela, *Enciklopedija Slovenije* 1, str. 334–335; Rudolf Golouh je v delu *Pol stoletja spominov*, str. 388–389 posebej poudaril svojo zaslugo, da je po njegovem posredovanju za posojilo pri Osrednji upravi za posredovanje dela v Beogradu dobil Maribor Delavski dom in azil.

²¹ Golouh, *Pol stoletja spominov*, str. 7–399. Kratki biografski podatki o Golouhu so v *Enciklopediji Slovenije* 3, str. 263 (avtorja Emil Cesar in France Filipič), v delu *Osebnosti*, str. 298 in *Slovenskem biografskem leksikonu* 1, str. 231.

seznanjen s problematiko položaja delavstva, zlasti na Štajerskem in v Prekmurju, kar je bilo pomembno za dejavnost v banskem svetu, kajti njegovo prvo zasedanje je sovpadalo z začetkom velike gospodarske krize. Prepeluh pa je bil že v času delovanja v Jugoslovanski socialnodemokratski stranki tudi najboljši poznavalec kmečkega vprašanja. V povojnem obdobju se je zavzemal za agrarno reformo in razlastitev gozdnih veleposesti. Leta 1928 je ustanovil nepolitično Zvezo slovenskih agrarnih interesentov in jo vodil šest let. Leta 1933 je izdal tudi knjigo Naš veliki socialni problem – agrarna reforma.²² Prepeluh je tudi skoraj brezplačno tiskal v svoji tiskarni pomembno levičarsko revijo Sodobnost in bil tudi njen sodelavec.²³ Golouh in Prepeluh sta prav gotovo spadala med tiste banske svetnike, ki so lahko z bogatimi izkušnjami in strokovnim znanjem uspešno delovali v banskem svetu, zlasti pri reševanju njegovih socialno-ekonomskih nalog.

O delovanju banskega sveta Dravske banovine je ohranjeno bogato arhivsko gradivo. V 16 fasciklih so ohranjeni stenografski in overovljeni skrajšani uradni zapisniki s prilogami o vseh 13 rednih in izrednih zasedanjih. V sejinah zapisnikov petih rednih proračunskih desetdnevni zasedanj in enega dvodnevne izredne zasedanja v obdobju 1931–1935 so v desetih fasciklih²⁴ podrobni podatki tudi o nastopih vseh banskih svetnikov, med katerimi sta bila s številnimi razpravami in predlogi med najdejavnejšimi Golouh in Prepeluh. Sodila sta tudi med tiste banske svetnike, ki se v proračunskih in drugih razpravah niso osredinjali predvsem na posredovanje potreb svojih območij, torej na lokalno problematiko, na katero naj bi se po navodilih v tajni okrožnici banom ministrskega predsednika Živkovića omejili banski svetniki v režimskih prizadevanjih, da delovanje banskega sveta ne bi bilo videti kot obnovitev nekega parlamentarizma in nekdanjega strankarstva.²⁵ Golouh in Prepeluh pa sta razpravljala in oblikovala predloge zlasti za reševanje temeljnih aktualnih socialnih, gospodarskih in tudi političnih problemov slovenske družbe v prvi polovici tridesetih let.

Golouhova in Prepeluhova socialna dejavnost in njune ocene gospodarske krize

Na zasedanjih banskega sveta v obdobju 1931–1935 sta Golouh in Prepeluh sodelovala zlasti v razpravah o sredstvih banovinskega proračuna za delovanje oddelka banske uprave za socialno politiko in narodno zdravje. Tu sta v načelnih razpravah analitično prikazala značilnosti socialnoekonomske krize v posameznih

²² Janša, *Agrarna reforma v Sloveniji*, str. 184–188; Kermavner, *Albin Prepeluh – Abditus*, str. 297–562.

²³ Kermavner, *Albin Prepeluh-Abditus*, str. 295–562. Kratki biografski podatki o Prepeluhu so v *Enciklopediji Slovenije* 9, str. 298–299 (Janko Prunk in Franc Rozman) in v delu *Osebnosti*, str. 900, ter nekoliko daljši biografski prikaz v *Slovenskem biografskem leksikonu* 2, str. 495–497 (Dušan Kermavner).

²⁴ Kološa, *Banski svet*.

²⁵ AS 77, fasc. 1, Okrožnica ministra za notranje zadeve 18. 10. 1930, posredovana banu Dravske banovine 18. 1. 1931 pred začetkom I. zasedanja.

letih, v podrobni razpravi pa opozorila tudi na nujnost posredovanja banovine za reševanje novih problemov na področju socialnega skrbstva. Za izvajanje nalog v zdravstvenih in socialnih dejavnostih je bilo v predlogu občega oziroma splošnega banovinskega proračuna za leto 1931/32, o katerem je banski svet razpravljal na I. zasedanju januarja 1931, namenjena okoli četrtnina sredstev oziroma 29,5 milijona din od 120 milijonov din, kar je bilo za javnimi gradnjami drugo največje proračunsko poglavje. Iz njega je bilo za sofinanciranje delovanja banovinskih javnih bolnic in zdravstvenih ustanov, za različne akcije za zdravstveno varstvo in za terensko zdravstveno službo v občinah, posebej za zdravljenje siromašnih bolnikov, predvideno okoli tri četrtnine sredstev. Za področje splošnega socialnega skrbstva, tj. za sofinanciranje socialnih ustanov (dečji in vajeniški domovi, ubožnice), za prispevek h gradnji delavskih stanovanj, za podpore brezposelnim, izseljencem, ki so se vrnili iz tujine, in prizadetim ob elementarnih nesrečah ter za prehrano brezposelnih in dijakov, je banovina predvidela okoli 6,5 milijona din, od teh približno polovico za naložbe v socialne ustanove.²⁶ Banski svetniki so si prizadevali ob naraščanju krize za povečanje sredstev za socialno skrbstvo, hkrati s konkretnimi podatki o zaostrenih socialnih razmerah pa so terjali tudi druge ukrepe banske uprave in osrednjih oblasti.

V bankskem svetu je načelno razpravo o perečih gospodarsko-socialnih problemih začel Golouh, ki je uvodoma pohvalil prizadevanja novega bana dr. Draga Marušiča²⁷ za reševanje socialnih problemov, toda hkrati dodal, da se gospodarska kriza »ne da odpraviti s politiko«. Recesija, »nastala vsled izobilja« oziroma hiperprodukcije, najbolj prizadeva industrijsko razvite države, v Jugoslaviji pa posebej Slovenijo. Poglavitni vzrok gospodarske krize »leži v racionalizaciji« produkcijskega sistema, ki ima za posledico stopnjevanje brezposelnosti. Ta se bo tudi v Sloveniji povečala, ker »smo šele na začetku« krize in bo šele »dosegla svojo najvišjo stopnjo«. Ob demografski rasti se zapirajo možnosti izseljevanja v tujino,²⁸ s katerim se je v preteklosti omilil problem presežne slovenske delovne sile. Za reševanje hudega problema brezposelnosti je obravnavani banovinski proračun »pretesen«, zlasti ker jo povečujeta beg delovne sile s podeželja v mesto in njeno doseljevanje iz drugih jugoslovanskih pokrajin. Ob dejstvu, da »na privatno iniciativo ne moremo računati ... bi tu lahko marsikaj storila banska uprava«. Tako bi lahko opravil pomembno delo banovinski statistični urad, ki bi zbiral podatke o gospodarskem stanju v Sloveniji. Čim prej bi bilo treba ustanoviti tudi gospodarsko komisijo, da usmeri slovensko gospodarstvo »v racionalna, sedanji priliki odgovarjajoča

²⁶ AS 77, fasc. 1, Stenografski in uradni zapisnik 1. seje I. zasedanja BS 20. 1. 1931 s prilogami.

²⁷ Dr. Draga Marušiča, nekdanjega tajnika Samostojne kmetijske stranke iz liberalnega tabora, je 4. decembra 1931 po odhodu inž. Serneca v osrednjo vlado imenoval kralj za bana Dravske banovine (Stiplovšek, *Banski svet*, str. 322).

²⁸ Po podatkih Delavske zbornice za Slovenijo je do začetka gospodarske krize znašala povprečna letna emigracija delavstva iz Dravske banovine v druge jugoslovanske pokrajine in v tujino, zlasti v Francijo, Nemčijo in Holandijo, okoli 4800 oseb (AS 77, fasc. 4, Stenografski zapisnik 3. seje III. zasedanja BS 24. 2. 1933). O širši problematiki glej Marjan Drnovšek, *Velika gospodarska kriza*, str. 113–126.

potat«. V brezposelnosti »se ne bomo popolnoma zadušili« le s povečanjem javnih del in uvedbo novih industrijskih panog, za kar bi bilo poleg uporabe banovinskih proračunskih sredstev potrebno najeti investicijsko posojilo. Golouh je predlagal tudi večjo banovinsko podporo delavskim produktivnim zadrugam.

Za rešitev najbolj zaostrene socialne stiske v rudarskih revirjih pa naj se ustanovijo stalne prehranjevalnice oziroma javne kuhinje, zlasti za podhranjene otroke. Ker rudarske zavarovalnice bratovske skladnice ne morejo izplačevati brezposelnih podpor,²⁹ naj se skušajo najti sredstva, da se skrajni bedi naših rudarjev na kak način odpomore.³⁰ Na pobudo generalnega tajnika Kranjske industrijske družbe dr. Maksa Obersnela so na I. zasedanju obširno razpravljali tudi o katastrofalnem stanju bratovskih skladnic glede izvajanja pokojninskega zavarovanja za rudarje. O tem perečem problemu sta razpravljala tudi Golouh in Prepeluh, ki je krivdo za izjemno slab gmotni položaj bratovskih skladnic pripisal zlasti izsiljenim vojnim posojilom in valutnim spremembam po prevratu. Golouh je k temu dodal, da je neustrezno posredovala tudi vlada, ki je s svojimi ukrepi zaradi nepoznavanja problematike še poslabšala položaj rudarjev. Ti so poslali ministru za socialno politiko »že nešteto resolucij« glede finančne sanacije bratovskih skladnic, za katere je po Golouhovem mnenju treba doseči »absolutno pravico kontrole« rudarjev nad njihovim poslovanjem. Oba sta se zavzemala za finančno pomoč banovine in države bratovskim skladnicam ter za ustrezne ukrepe osrednje vlade. Takšen predlog so podprli tudi drugi banski svetniki vključno s predlagateljem Obersnelom,³¹ ki je ocenil, da se gospodarski položaj »ne bo tako katastrofalno slabo razvijal«, kot je napovedal Golouh. Kot predstavnik podjetniških krogov pa je podprl njegovo pobudo za nova javna dela in tudi poudaril, da ima Dravska banovina »možnost, da uspešno in učinkovito posreduje« na gospodarskem področju.

Prepeluh je ob skeptični in optimistični napovedi razvoja krize opozoril, da je zaradi padca cen poljedelskih pridelkov ta zajela tudi kmečko podeželje, kar kaže, »da se bo gospodarsko stanje še poslabšalo«. Ponovil je, da je banovinski proračun za socialno skrbstvo »daleč premajhen«. Banska uprava tudi glede na »premajhen delokrog« oziroma dejstvo, da so »vse važnejše agende« v rokah ministrstva za socialno politiko v Beogradu, »ne bo mogla sama bogve kaj storiti«. Glede na različno razvitost posameznih jugoslovanskih pokrajin pa so prav v Sloveniji potrebne »izredne mere«. Tu išče delo za vsako ceno precej delavstva iz Bosne, kjer je brezposelnost povzročil zlasti propad lesne industrije. Ugotovil je tudi, da se delavstvu ob izplačilih »malenkostnih« plač odtegujejo znatno višje davščine, kot jih plačuje od svojih dobičkov veleindustrija, ki jo država neupravičeno ščiti v prizadevanjih, da bi pritegnila nov inozemski kapital.

²⁹ Bratovske skladnice so bile najstarejša oblika delavskega socialnega zavarovanja za rudarje in montanistične delavce iz leta 1854. V njihovem okviru so izvajali bolniško, nezgodno in pokojninsko zavarovanje, šele od leta 1933 pa tudi zavarovanje za brezposelnost (Kresal, *Začetki in razvoj delavskega zavarovanja*, str. 236–241).

³⁰ AS 77, fasc. 1, Stenografski in uradni zapisnik 4. seje I. zasedanja BS 23. 1. 1931.

³¹ AS 77, fasc. 1, Stenografski zapisnik in uradni zapisnik 7. seje I. zasedanja BS 28. 1. 1931.

Prepeluh se je tudi pridružil stališčem, naj se čim prej začenejo nova javna dela za omilitev brezposelnosti, zanj pa je predlagal tudi nekaj konkretnih ukrepov. Po zgledu češkega parlamenta bi bilo treba tudi v Jugoslaviji sprejeti zakon o oblikovanju paritetnih komisij iz delavskih in delodajalskih zastopnikov, ki bi v vseh podjetjih z nad sto zaposlenimi odločale, kdaj in v kolikšnem obsegu se sme proizvodnjo omejiti in odpustiti delavce. Navedel je primer Trboveljske premogokopne družbe, ki ima kljub omejeni proizvodnji še vedno visoke dobičke, komisija pa bi lahko presodila, če so v takih razmerah odpusti upravičeni. Predlog o mešanih komisijah in o potrebnosti zakona o kolektivnih pogodbah bi bilo treba posredovati osrednji vladi.³² Dravska banovina bi morala zaradi kriznih razmer s posebno uredbo ustanoviti dve komisiji, eno iz vrst banskih svetnikov in drugo iz gospodarskih krogov, ki bi predlagali ukrepe, »da gospodarsko napredujemo«. Tudi širitev elektrifikacije bi s cenanim električnim tokom omogočala poživitev industrije in obrti. Izboljšati pa bi bilo treba tudi delovanje izseljeniškega urada pri banski upravi, ki bi moral dajati zainteresiranim zlasti natančne informacije o možnostih zaposlovanja in zaščite v tujini. O nujnosti zaščite slovenskih delavcev zlasti v Nemčiji in Franciji pa je na osnovi izkušenj pri vodenju borze dela razpravljaj tudi Golouh. To nalogo bi morala opravljati tudi jugoslovanska diplomatska predstavništva, ministrstvo za socialno politiko pa poskrbeti za ustrezne koncesijske pogodbe v državah, v katerih so slovenski delavci stalno ali sezonsko zaposleni.

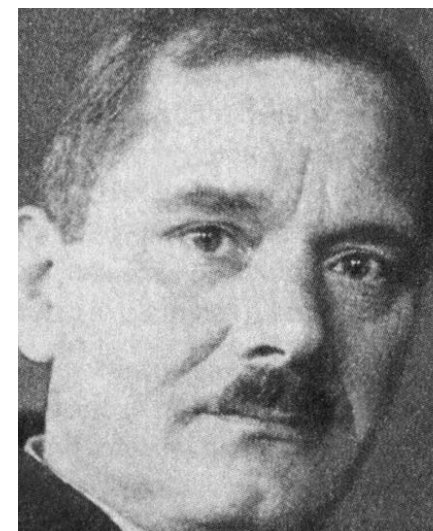
Prepeluh je opozoril tudi na hudo brezposelnost v kmetijstvu, kjer številni nimajo dovolj zemlje za preživetje. Rešitev tega problema je videl v notranji kolonizaciji v južni Srbiji, za kar bi bilo potrebno oblikovati posebni kolonizacijski fond. Sredstva zanj naj bi dobili z dosledno izvedbo agrarne reforme in višjo obdavčitvijo ostankov fevdalnih posestev. Toda ta kolonizacija mora biti drugačna kot v letih po prvi svetovni vojni, ki ni bila uspešna. Slovenskim kolonistom v južni Srbiji bi morali preskrbeti vse za uspešno gospodarjenje, z njimi pa bi bilo treba poslati v nove kraje tudi učitelje in zdravnike. Končno pa je za rešitev stanovanjske problematike predlagal, da naj Kranjska hranilnica tistim, ki imajo pri njej hranilne vloge, nudi ugoden kredit za izgradnjo lastnih domov. Golouh in Prepeluh se torej v načelni razpravi nista pokazala le kot izjemno dobra poznavalca delavskih in kmečkih problemov, temveč tudi kot prizadevna pobudnika ukrepov za njihovo reševanje.³³

Minister za finance je splošni banovinski proračun za leto 1931/32 sicer malenkostno znižal,³⁴ toda zaradi gospodarske krize so bile realizirane le tri četrtine

³² Delno je bila problematika kolektivnih pogodb med delodajalci in delavskimi strokovnimi-sindikalnimi organizacijami urejena z zakonom o obrtih 5. 11. 1931, podrobneje pa šele po velikem stavkovnem valu, ki je sledil koncu gospodarske krize, po korporativističnem zgledu 12. 2. 1937 z vladno uredbo o določanju minimalnih mezd, sklepanju kolektivnih pogodb, poravnavanju in razsodništvu, s katero so oblasti želele tudi zmanjšati število stavk (Kresal, *Pregled razvoja delavsko zaščitne zakonodaje*, str. 164, Stiplovšek, *Prispevki za zgodovino sindikalnega gibanja*, str. 84–88).

³³ Glej op. 31.

³⁴ Potrjeni splošni banovinski proračun je znašal 116,4 milijona din, za zdravstvo in socialno politiko 27,3 milijona din, od tega za dotacije skrbstvenim zavodom in za različne oblike



Ban dr. Drago Marušič 1930–1934
(*Spominski zbornik Slovenije*, str. 125)



Pomočnik bana dr. Otmar Pirkmajer 1930–1935
(*Spominski zbornik Slovenije*, str. 115)

dohodkov, kar je na socialnem področju prizadelo načrtovane naložbe.³⁵ Ob takšni finančni stiski je moral ban ustrezno znižati tudi izdatke, in je lahko upošteval le nasvete banskih svetnikov glede nujnosti porabe sredstev za posamezne dejavnosti, ni pa mogel prilagoditi njihove višine naraščajočim potrebam.

Na II. zasedanju banskega sveta februarja 1932 je načelna in podrobna razprava o proračunu oddelka za socialno politiko in zdravstvo zaradi zaostrene gospodarske krize potekala kar na treh sejah. Golouh je kot prvi govornik v njej prikazal zlasti vse aktualne oblike socialne krize, ki jih je moral reševati kot vodja borze dela, pri čemer je ugotovil, da »vsi znaki kažejo, da bo še mnogo huj«. Poudaril je, da »pretresa temelje« Dravske banovine, ki je v vsej državi z njo »najbolj udarjena«. S temi stališči in napovedjo se je strinjal tudi predstavnik podjetnikov Obersnel, ki je samokritično priznal, da je bila lanskoletna Golouhova prognoza o zaostritvi gospodarske krize »pravilna in nas je strah, kaj bo«. Golouh je za proračun za socialno skrbstvo ugotovil, da »sicer odraža dobro voljo banske uprave«, in posebej pohvalil subvencijo za bratovske skladnice, toda z njegovimi sredstvi je mogoče pereče probleme le omiliti z različnimi podporami, ne pa rešiti »kapitalnega vprašanja« brezposelnosti, za kar bi morala banovina najeti veliko investicijsko posojilo za javna dela. Brezposelnost narašča, poleg priliva delovne sile s kmečkega podeželja v industrijo pa jo povečuje tudi vračanje slovenskih izseljencev iz večine evropskih držav,³⁶ v katerih so izgubili delo, v jugoslovanski

socialnega skrbstva 4,1 milijona din, največ sredstev 35,4 milijona din pa je dobil tehnični oddelek z utemeljitvijo, da se bo z javnimi gradnjami omilila brezposelnost (*Službeni list*, št. 23, 1. 4. 1931).

³⁵ AS 77, fasc. 7, Pregled izvršenih izdatkov in doseženih dohodkov po občem banovinskem proračunu za leti 1931/32.

³⁶ Samo leta 1932 se je iz tujine vrnilo 1092 izseljencev z družinami (AS 77, fasc. 4, Stenografski zapisnik 3. seje III. zasedanja BS 24. 2. 1933).

del Slovenije pa prihaja tudi vedno več beguncev s Primorske in Koroške. V takih razmerah borze dela razen izplačevanja brezposelnih podpor in potovalnih podpor delavcem pri iskanju dela nimajo nobene druge možnosti za posredovanje na trgu dela. Za reševanje te socialne naloge naj poveča dotacijo borzam dela tudi banovina. Po Golouhovem mnenju naj bi za določen čas problematiko brezposelnosti reševali tudi s skrajšanjem delovnega časa.³⁷ Zaposlovanje vajencev v obrti in industriji pa bi bilo uspešnejše, če bi poskrbeli tudi za gradnjo vajeniških domov. V Mariboru bi bil nujno potreben ne le iz socialnih, temveč tudi iz nacionalnih interesov, zlasti zaradi možnosti njihove zaposlitve v tekstilni industriji, kjer so nemški mojstri izvajali tudi jezikovni pritisk na obrtni naraščaj.³⁸

Pomočnik bana Pirkmajer je na Golouhovo razpravo, ki jo je podprlo tudi več banskih svetnikov, odgovoril, da je banska uprava v prizadevanjih, da nudi čim več možnosti za zaslužek delavstvu, namenila največ sredstev za javna dela. Toda predloga za večje investicijsko posojilo ni mogoče udejaniti »vслед striktnih navodil finančnega ministrstva«, da banovine do ureditve denarnega trga ne smejo najemati posojil oziroma se zadolževati.³⁹

Zato je Prepeluh ponovno poudaril, da zaradi osredinjenja vseh pristojnosti v »centralni upravi« banovina dejansko ne more voditi socialne politike. Skromna sredstva banovinskega proračuna za socialno skrbstvo pomenijo »karitas, delitev podpor, miloščine itd.«. Zato bi morala osrednja vlada pripraviti zakon o pristojnostih banovin na področju socialne politike, kajti ta »nima moči ne zakonodajne ne druge, da bi mogla vplivati na njen razvoj in na izboljšanje stanja industrijskega delavstva«, skratka poudaril je nujnost kompetenčne decentralizacije. Prizadevati si je tudi treba, da bi v inozemstvo in druge jugoslovanske pokrajine »eksportirali« strokovno usposobljene in ne nekvalificirane delavce, z izšolanimi pa naj bi postopoma nadomestili tudi inozemske strokovnjake v slovenski industriji. Zato mora biti interes za izpopolnitev in reformiranje ljubljanske univerze, »ne pa da jo reduciramo«, prav tako pa je nujna tudi okrepitev srednjega in strokovnega šolstva.⁴⁰ Za reševanje stiske revnega kmečkega prebivalstva bi bilo treba urediti njihovo socialno zavarovanje oziroma »starostno preskrbo«, za kar bi bilo mogoče dobiti sredstva tudi z izročitvijo z agrarno reformo pridobljenih gozdov v komercialno gospodarjenje banovinam. Ob tem je poudaril, da agrarna reforma kmečkega socialnega vprašanja ne bo rešila le z razdelitvijo nekaj kmetijske zemlje, temveč šele tedaj, ko bo »segla tudi po gozdovih«.⁴¹

³⁷ Podjetja, ki so zašla v krizo, so se večjim odpustom izognila tudi s skrajševanjem delovnega časa, kar pa je imelo seveda tudi negativno posledico z zniževanjem delavskih mezd (Kresal, *Delavstvo med gospodarsko krizo*, str. 98).

³⁸ AS 77, fasc. 2, Stenografski zapisnik in fasc. 3, uradni zapisnik 5. seje BS 12. 2. 1932.

³⁹ Prav tam; po uredbi o financiranju banovin je imel minister za finance pravico odločati o »primernosti in povoljnosti« posojil, ki so jih želele najeti banovine (*Uradni list*, št. 112, 8. 11. 1929).

⁴⁰ Banski svet se je na II. zasedanju s soglasno sprejeto resolucijo odločno uprli nameravani okrnitvi ljubljanske univerze in drugih prosvetnih ustanov v Sloveniji, ki jo je predlagala vlada iz varčevalnih ukrepov (AS 77, fasc. 2, Stenografski zapisnik 10 seje II. zasedanja BS 19. 2. 1932; Stiplovšek, *Banski svet*, str. 132–134).

⁴¹ AS 77, fasc. 2, Stenografski in uradni zapisnik 6. seje II. zasedanja BS 13. 2. 1932.

Ker v splošnem proračunu za leto 1932/33 banski svet kljub velikim prizadevanjem zaradi ponovnega ministrovega znižanja ni uspel povečati sredstev za socialno skrbstvo⁴² in ker je moral ban zaradi izpada tretjine proračunskih dohodkov ob zaostreni gospodarski krizi ustrezno znižati tudi vse izdatke, zlasti javne gradnje in različne naložbe, še najmanj za zdravstvene in socialne dejavnosti,⁴³ je Golouh na III. zasedanju februarja 1933 sprožil akcijo za reševanje skrajno zaostrene socialne stiske prek novega zunajproračunskega sklada s posebnimi davčnimi viri. Zaradi problemov z banovinskim proračunom pa je banski svet na tem zasedanju sklenil tudi, da bi okrepil svoj vpliv na njegovo oblikovanje. Za temeljito preučitev proračuna za leti 1933/34 so izvolili 20-članski finančni odbor z nalogo, da posreduje svoja stališča in predloge za njegovo morebitno spremembo na plenarnih sejah.⁴⁴ Za povečanje svoje vloge pa so sklenili oblikovati še klub banskih svetnikov JRKD, »ki naj bi pripravil vse potrebno za redne seje«.⁴⁵

Golouh⁴⁶ je kot član finančnega odbora, zaradi strankarske neopredeljenosti pa ne tudi kluba JRKD, opravil pomembno delo kot predlagatelj ustanovitve bednostnega sklada s posebnimi obveznimi davčnimi viri. Ugotovil je, da v razmerah, ko je brezposelnost »narasla kakor še nikdar«, ⁴⁷ kriza pa je zajela tako delavsko kot kmečko prebivalstvo ter kaže, da se bo »še poostrila«, t. i. »pomožne akcije« v vseh večjih mestih za pomoč najpotrebnejšim v zimskih mesecih pa niso dovolj učinkovite, ker nimajo stalnih finančnih dohodkov. Zato je dal pobudo za oblikovanje nekega stalnega fonda za Dravsko banovino z določenimi davčnimi viri, ki ne bi bil sestavni del splošnega banovinskega proračuna. Iz njega »naj bi se dajala pomoč delavcem, pa tudi kmetom, ki bi prišli v najhujšo stisko«, ⁴⁸ z njegovimi sredstvi

⁴² V potrjenem splošnem banovinskem proračunu za leto 1932/33 je bilo od 110,3 milijona din za zdravstvo in socialno politiko določenih 19,7 milijona din, toda le 4 milijone din za socialne zavode in socialno skrbstvo. Znižanje sredstev za zdravstvo je bilo povezano z državnim prevzemom financiranja osrednjih bolnišnic v Ljubljani (*Službeni list*, št. 27, 1. 4. 1932).

⁴³ AS 77, fasc. 7, Pregled izvršenih izdatkov in doseženih dohodkov po občem proračunu za leto 1932/33.

⁴⁴ AS 77, fasc. 4, Stenografski in uradni zapisnik 1. seje III. zasedanja BS 15. 2. 1933.

⁴⁵ *Slovenec*, št. 39 a, 16. 2. 1933.

⁴⁶ Prepeluh je opravičil svojo odsotnost na III. zasedanju.

⁴⁷ Leta 1932 se je pri zavodih za socialno zavarovanje delavcev, rudarjev, železničarjev in nameščencev število zavarovancev v vsem času gospodarske krize najbolj zmanjšalo. To kažejo podatki, da je bilo pred njenim začetkom leta 1930 število zavarovancev 130.051, naslednje leto se jih je zmanjšalo na 124.894, do leta 1932 na le 108.512 in nato malenkostno še leta 1933 na 105.728 zavarovancev (Kresal, *Delavstvo med gospodarsko krizo*, tabela med str. 86 in 87; isti, *Zgodovina socialne in gospodarske politike*, str. 243–247). Dejansko število brezposelnih pa je bilo znatno višje. Poročevalec o socialni politiki na III. zasedanju Ivan Tavčar je posredoval oceno, da je brezposelnih ali z zaslužki, ki ne dosegaajo eksistenčnega minimuma najmanj 50.000 delavcev, če pa se upošteva še njihove družinske člane, je okoli 150.000 oseb, »katerih eksistenca je najresneje ogrožena« (AS 77, fasc. 4, Stenografski zapisnik 3. seje III. zasedanja BS 24. 2. 1933).

⁴⁸ Tudi razmere v kmetijstvu, ki je bila vodilna gospodarska panoga, so se zaostriale »do skrajnosti« zaradi občutnega upada dohodkov, tudi zaradi hitrejšega padanja cen kmetijskih pridelkov v primerjavi z industrijskimi izdelki, in prezadolženosti zlasti majhnih kmetij, na katerih je živela okoli četrtina prebivalstva (Žarko Lazarevič, Velika gospodarska kriza, *Slovenska novejša zgodovina*, str. 473–479).

pa »bi se lahko tudi podpiralo produktivno delo (javna dela, op. p.), s katerim bi ljudem lahko preskrbeli zaslužek, kar je še boljše, kakor če jim dajemo miloščino«. Golouhov predlog je dobil široko podporo banskih svetnikov, tudi predstavnika podjetnikov Obersnela, ki ga je označil za pomembnega in umestnega, v razpravi pa so posebno pozornost posvetili možnim davčnim virom in rešitev te problematike naložili posebnemu odseku, v katerega so izvolili tudi Golouha.⁴⁹

Poročevalec finančnega odbora Ivan Tavčar je na plenarni seji predlagal izredni proračun bednostnega sklada v znesku 23 milijonov din ter poudaril, da sta banska uprava in banski svet z njim »pokazala globoko umevanje sedanje socialne krize in tudi program, kako pričeti njeno zdravljenje«, pri čemer sta prevzela tudi odgovornost za nezadovoljstvo, ki ga bodo sprožile nove davčne obremenitve. Golouh je v razpravi poudaril, da je ta akcija za omejitev brezposelnosti in bede »najpomembnejša« med vsemi koristnimi ukrepi banskega sveta, v pomirjenju tistih, ki bodo v sklad prispevali, pa je dodal, da se bodo zbrana sredstva z nakupi spet vrnila nazaj trgovini in obrti.⁵⁰ Golouh je bil tudi kot predstavnik delavstva izvoljen za člana sosveta, ki naj bi kot posvetovalni organ bana sodeloval pri upravljanju bednostnega sklada. Banski svet pa je na pobudo bana podprl tudi predlog Naredbe o podpiranju brezposelnih in pobijanju delomrznosti, s katero bi ob obveznem bednostnem skladu zlasti s prostovoljnimi prispevki občin, banovine in države kot s pomožno akcijo prek podpornega fonda omilili probleme brezposelnosti. Ustanovitev bednostnega sklada je na III. zasedanju kot gost pozdravil tudi minister za socialno politiko in zdravstvo Ivan Pucelj. Pohvalil je Dravsko banovino, da je prva začela z akcijo za omilitev brezposelnosti, obljubil pomoč v Beogradu za njeno odobritev, toda s pridržkom, »da bo naletela tudi na odpore z gotovih strani«, pri čemer je mislil na ministrstvo za finance, kar se je izkazalo za upravičeno bojazen.⁵¹

Minister za finance je zaradi gospodarske krize znižal vse obče banovinske proračune za leto 1933/34 za okoli 14 %, za Dravsko banovino na 87,5 milijona din.⁵² Ob tem je bilo na eni strani ugodno, da se je velik izpad dohodkov, ki je bil značilen za zadnja dva banovinska proračuna, zaustavil, izdatki so bili znižani povprečno le za okoli 5 %, na drugi strani pa je bil negativen izpad že odobrene državne dotacije, s katero bi bilo mogoče še ugodneje realizirati proračun.⁵³ Po Pucljevem in Marušičevem posredovanju je z zakasnitvijo potrdil tudi ustanovitev

⁴⁹ AS 77, fasc. 5, Stenografski in uradni zapisnik 3. seje finančnega odbora BS 17. 2. 1933.

⁵⁰ AS 77, fasc. 4, Stenografski in uradni zapisnik 3. seje III. zasedanja BS 24. 2. 1933; Golouh je na seji razpravljaj tudi o nevzdržnih razmerah v splošni državni bolnici v Ljubljani in zahteval »energično demaršo« pri vladi v Beogradu za njihovo rešitev. Bil je predlagatelj soglasno sprejete resolucije, naj osrednja vlada odobri sredstva za moderno kliniko v Ljubljani, ki mora dobiti tudi popolno medicinsko fakulteto, doslej omejeno le na dva letnika.

⁵¹ AS 77, fasc. 4, Stenografski in uradni zapisnik 4. seje III. zasedanja BS 25. 2. 1933.

⁵² *Službeni list*, št. 27, 1. 4. 1933; v okviru proračuna je bilo za oddelek za socialno politiko in zdravstvo določeni 16,4 milijona din, od teh za splošno socialno skrbstvo 2,1 milijona.

⁵³ AS 77, fasc. 10, Pregled izvršenih izdatkov in doseženih dohodkov o občem banovinskem proračunu za leto 1933/34.

bednostnega sklada, toda le v višini 9 milijonov din,⁵⁴ kar je le 40 % zneska, ki ga je predlagal banski svet na Golouhovo pobudo, toda dobra desetina sredstev občega banovinskega proračuna. Golouh je na III. zasedanju ostro protestiral proti stalnemu ministrovemu zniževanju banovinskega proračuna kljub utemeljenemu predlogu banskega sveta. Ugotovil je, da ta ne bo mogel uspešno izpolnjevati svoje temeljne vsakoletne proračunske naloge vse dotlej, dokler se ne bodo z zakonom »ustvarili avtonomni parlamenti slični kot nekdanji deželni zbori, ki bodo imeli svojo zakonodajno moč in finančno avtonomijo«.⁵⁵

Takšna ministrova odločitev je izzvala hudo ogorčenje na IV. izrednem zasedanju banskega sveta septembra 1933, na katerem so banski svetniki posvetili veliko pozornosti tudi smotni porabi bednostnega sklada in okrepitvi svoje vloge glede razdelitve njegovih sredstev. Njihove pripombe so se nanašale zlasti na banovo razporeditev večine sredstev za cestna in hidrotehnična dela⁵⁶ z očitki, da se na ta način rešuje zmanjšanje rednega proračuna za javna dela, kar pa so predstavniki banske uprave zanikali z utemeljitvijo, da se z njimi ureja zlasti problem zaslužkov brezposelnih. Pomembno izhodišče za razpravo sta dala Prepeluh in Golouh. Oba sta poudarila zlasti dejstvo, da večina dohodkov bednostnega sklada doteka iz prispevkov delavcev in delodajalcev od mezd in so zato industrijska središča upravičena iz njega do največjega deleža različnih oblik pomoči za omilitev brezposelnosti. Prepeluh je ob tem dodal, da ni »tesnosrčen« tudi glede pomoči izrazito kmečkim območjem, kjer so podpore potrebni, toda v prvi vrsti so do nje upravičeni tisti, ki dajejo največji prispevek za sklad. Golouh pa je ugotovil, da težave pri razdeljevanju sredstev izvirajo zlasti iz dejstva, »da je vlada tako restringirala naš proračun, kar ne bi smela storiti« in da z razpoložljivim denarjem »ne bomo mogli dosti napraviti«, medtem ko so bila prvotno predvidena sredstva »najmanj, kar smo mogli storiti«. Opozoril je na gmotne težave prostovoljnih pomožnih akcij v industrijskih središčih, ki ne morejo več uspešno omiliti socialne stiske brezposelnih in so zato »navsezani v glavnem« na bednostni sklad. Razporeditev njegovih sredstev po vsej banovini ne bi za daljši čas zmanjšala brezposelnosti. Predlagal je razširitev odbora za pomoč banu pri upravljanju bednostnega sklada s predstavniki industrijskih centrov. Izrazil je tudi pričakovanje, da bo bednostni sklad »trajno ostal«, kar bo omogočilo tudi dolgoročni »dobrodejni učinek uporabe« njegovih sredstev. Takšna stališča so zagovarjali tudi drugi banski svetniki iz industrijskih središč, v katerih je bilo po oceni najmanj 20.000 ljudi »brez vsakega zaslužka«, na drugi strani pa so predstavniki podeželskih okrajev poudarjali, da se je kriza v kmetijstvu začela še pred industrijsko,⁵⁷ ter opozarjali na hudo stisko kmečkega delavstva, ki mu je

⁵⁴ Prav tam, št. 63, 5. 8. 1933, Uredba glede proračuna izrednih izdatkov in dohodkov »Bednostnega sklada Dravske banovine« za leto 1933/34 (1. julij 1933 do 31. marca 1934).

⁵⁵ AS 77, fasc. 5, Stenografski zapisnik 1. seje finančnega odbora III. zasedanja BS 15. 2. 1933.

⁵⁶ V proračunu bednostnega sklada je ban za cestna in hidrotehnična dela določil 7,9 milijona din, za prehrano brezposelnih in onemoglih ter za javne kuhinje 900.000 din, za zaposlitev višje kvalificiranih brezposelnih s srednjo in univerzitetno izobrazbo pa 300.000 din.

⁵⁷ Velika gospodarska kriza je leta 1930 v Sloveniji »najprej pokazala zobe« v kmetijstvu, nato pa se je enako kot drugod nadaljevala kot finančna in industrijska kriza (Lazarevič, *Velika gospodarska kriza*, str. 474; isti, *Plasti prostora in časa*, str. 253).

bilo skoraj onemogočeno tudi sezonsko delo v tujini. Ban Marušič je medsebojne polemike o ozkosrčnosti in stiskah prekinil s poudarkom, da je treba »pravično in širokogrudno razdeljevati podpore tam, kjer je potreba največja«, ne glede na izvor dohodkov bednostnega sklada. Na vztrajanje banskega sveta je ban pristal na razširitev odbora za nadzor nad razdeljevanjem in upravljanjem sredstev bednostnega sklada ter na sodelovanje z njim, toda s poudarkom, da zakon njemu nalaga končno odločanje, pri katerem si bo prizadeval za pravičnost do vsakega sloja in okraja.

Ob koncu izrednega zasedanja je Prepeluh v razpravi o predlogu uredbe za zavarovanje posevkov proti toči znova pokazal svoje dobro poznavanje aktualne kmečke problematike. Kljub pomembnosti uredbe pa kriza ni primeren čas za njeno udejanjenje. Kmet ne bi zmozel še nove obremenitve za zavarovanje, saj še sedanjih davkov ne more plačevati, kar kažejo številni dražbeni oglasi na davčnih uradih. V kriznih razmerah kmet potrebuje zlasti takšno agrarno politiko, ki mu bo omogočala prodajo produktov »po krščanskih cenah«. Banski svetniki so na Prepeluhov predlog preložili sprejetje uredbe na ugodnejši čas ter izglasovali tudi resolucijo, naj osrednja vlada omili izterjevanje davkov, njihovo višino pa prilagodi poslabšanim gospodarskim razmeram.⁵⁸

Na V. rednem zasedanju banskega sveta februarja 1934 so razprave o socialnem skrbstvu v splošnem proračunu in izrednem skladovem proračunu potekale povezano. Golouh je ob proračunu za leto 1934/35 poudaril pričakovanje slovenske javnosti, »da bo ta banski svet nekaj ukrenil in našel nek izhod in rešitev iz krize, ki tlači vse naše gospodarstvo«. Zato se ni mogoče omejiti le na oblikovanje stališč do posameznih proračunskih postavk za socialno skrbstvo in zdravstvo, temveč se je treba opredeliti do širših dejavnosti za omilitev brezposelnosti. Banovina mora prek posebnega odseka izdelati načrt različnih javnih del in pridobiti za njegovo izvedbo ustrezna finančna sredstva. Navedel je primer prosperitete tekstilne industrije,⁵⁹ ki na delavski račun ustvarja visoke dobičke, in bi jo bilo treba prisiliti, da prispeva tudi za javna dela, zlasti za gradnjo delavskih stanovanj. Za oživitev gospodarstva pa bi bila nujna sprememba gospodarske in finančne politike države, ki bi morala posebej spodbujati izvoz in poskrbeti za sanacijo denarnih zavodov. Poudaril je, da Dravska banovina ne bo mogla rešiti problemov gospodarske krize brez spremembe finančnega odnosa države do nje, in nujno bo treba poskrbeti, »da pride denar« nazaj vanjo. Država bi morala tudi posredovati glede zaposlovanja v tujini, kar je npr. storila na pobudo mariborske borze dela za zaposlitev sezonskih delavcev iz Prekmurja v Nemčiji. Številni pa so bili Golouhovi in Prepeluhovi predlogi glede bednostnega sklada. Z njegovimi sredstvi bi morali s takojšnjo pomočjo omiliti stisko delavcev ob večjih odpustih in ne sme se jih prepustiti čakanju na zaposlitev

⁵⁸ AS 77, fasc. 6, Stenografski in uradni zapisnik 2. seje IV. izrednega zasedanja BS 5. 9. 1933. Banski svet je Golouha tudi izvolil v odbor za oblikovanje smernic za delovanje bednostnega sklada.

⁵⁹ Leta 1930 je bilo v slovenski tekstilni industriji 9111 zaposlenih, do leta 1935 pa je njihovo število v času gospodarske krize naraslo na 12743 delavk in delavcev (Kresal, *Tekstilna industrija*, str. 191).

pri javnih delih. Posebej bi morali poskrbeti tudi za reševanje socialnega položaja kajzarjev, viničarjev in drvarjev, ki so »na najslabšem«. Zaradi načina porabe sredstev bednostnega sklada v znatni meri tudi na kmečkem podeželju je bil pri delavstvu kot poglavitnem davčnem plačniku proti njemu hud odpor.⁶⁰ Zato sta Golouh in Prepeluh predlagala zvišanje minimalne mezde, od katere bi delavci plačevali svoj prispevek za bednostni sklad, in s tem predlogom tudi uspela. Golouh je opozoril tudi na nujnost povezave bednostnega sklada in novega banovinskega sklada za javna dela z lastnimi finančnimi viri, ker sta imela oba za poglavitni cilj omilitev brezposelnosti. Uspešno je bilo tudi Golouhovo posredovanje, da se lahko sredstva bednostnega sklada uporabljajo le za plačevanje zaposlenih pri javnih delih, ne pa tudi za kritje materialnih stroškov zanje. Glede nastavitve visoko kvalificiranih uslužbencev iz sredstev bednostnega sklada pa je predlagal, naj se poleg učiteljstva z njimi poskrbi tudi za nastavitve gradbenih inženirjev pri javnih delih. V njihovem okviru pa bi morali poskrbeti tudi za gradnjo nujno potrebnih objektov za javno zdravstvo oziroma za povečanje zmogljivosti bolnic, ki jim je bilo treba nameniti tudi več sredstev za izboljšanje opreme.⁶¹

Minister za finance je predloga splošnega banovinskega proračuna in izrednega proračuna bednostnega sklada, s katerima se je strinjal banski svet, z utemeljitvijo po nujnem varčevanju znižal za skoraj desetino.⁶² To je bilo zadnje veliko znižanje banovinskega proračuna v sklepnem obdobju gospodarske krize,⁶³ kar pomeni, da se je od njenega začetka znižal za približno tretjino, dejansko pa zaradi velikega izpada dohodkov v letih 1931 in 1932 še občutneje.⁶⁴ Toda pomembno je bilo dejstvo, da je Dravska banovina dobila za izvajanje javnih del tudi nekaj državne podpore⁶⁵ in da je bil za novo proračunsko leto oblikovan še poseben fond za javna dela. Tako je ban številne predloge banskih svetnikov lahko delno upošteval le pri delitvi sredstev za posamezne oblike socialnega skrbstva,⁶⁶ ni pa mogel ustreči njihovim utemeljenim željam o bistvenem zvišanju proračuna za oddelek za socialno politiko in zdravstvo. Finančni problemi, zlasti mečehovski odnos države do

⁶⁰ *Delavska politika* (št. 14, 17. 2. 1934) je z obžalovanjem ugotovila, da se sredstva bednostnega sklada pobirajo tudi »od bednih rudarjev« ter da se ne porabijo ustrezno glede na prispevke in da bi se s sodelovanjem delavskih zastopnikov pri njihovem razdeljevanju »dalo marsikaj izboljšati«.

⁶¹ AS 77, fasc. 6, Stenografska zapisnika 4. in 6. seje V. rednega zasedanja BS 8. in 10. 2. 1934 ter fasc. 7, uradna zapisnika.

⁶² Potrjeni splošni banovinski proračun za leto 1934/35 je znašal 85 milijonov din, od tega za socialno politiko in zdravstvo 14,8 milijona din, a socialno skrbstvo le 1,6 milijona din. Proračun bednostnega sklada je bil potrjen le v znesku 5 milijonov din, ker je finančni minister omejil njegove dohodke le na delavske in delodajalske prispevke od mezd.

⁶³ Leta 1934 se je prvič malenkostno, za okoli tri tisoč, spet zvišalo število zavarovancev pri delavskih zavarovalnih zavodih (Kresal, *Delavstvo med gospodarsko krizo*, tabela med str. 86 in 87).

⁶⁴ AS 77, fasc. 10, gradivo o realizaciji banovinskih proračunov.

⁶⁵ Od približno 20 milijonov din pričakovane državne podpore je bilo odobrenih le 6,3 milijona din, do začetka leta 1934 pa realiziranih komaj 4,3 milijona din.

⁶⁶ Tako je pri izdatkih bednostnega sklada določil 2,5 milijona din le za mezde in živila zaposlenih pri javnih delih, na 1,35 milijona din je zvišal sredstva za prehrano brezposelnim in otrokom, sredstva za zaposlovanje višje kvalificiranih pa na 650.000 din.

Dravske banovine, so sprožili na V. zasedanju banskega sveta tudi številne politične protivladne razprave, v katerih sta z odločnimi zahtevami sodelovala tudi Golouh in Prepeluh. Banski svet je soglasno zahteval ponovno odobritev državne dotacije za Dravsko banovino in sprejetje zakona o banovinskih samoupravnih financah.⁶⁷

VI. zasedanje banskega sveta februarja 1935 je bilo zadnje, na katerem sta pred ministrovo razrešitvijo s tehtnimi ugotovitvami in predlogi sodelovala tudi Golouh in Prepeluh, ki sta še zaostila negativne ocene vladne socialnoekonomske politike. Razpravo o perečih socialnih problemih je začel Golouh, ki je za proračun za socialno politiko in narodno zdravje poudaril, da bi moral biti »po svoji važnosti v življenju naše banovine« prvi na vrsti. Izrazil je priznanje banski upravi, da je na tem področju »storila vse, kar je v danih razmerah mogoče storiti«. To pa zaradi razpoložljivih virov dohodkov banovinskega proračuna »še iz daleka ne odgovarja potrebam«. Ugotovil je, da se je v državnem okviru za omilitev gospodarske krize »prav malo ali skoro nič storilo«. To je ilustriral z odločnimi protikriznimi ukrepi številnih evropskih držav, ki so posvetile največjo pozornost zlasti izvajanju javnih del. V Jugoslaviji pa se je šele v začetku leta 1935 pojavil vladni predlog za enomilijarno posojilo za izvajanje javnih del, »kar bi se moralo že zdavnaj zgoditi«, in ne šele sedaj pred bližnjimi parlamentarnimi volitvami. Prepeluh se je s temi ugotovitvami strinjal in dodal, da je razprava o socialni problematiki nujna ne glede na to, da banovinskega proračuna »ne moremo mnogo spremeniti«. Potrebna je zato, da podatki o socialnih razmerah v Dravski banovini pridejo »doli na jug«. Znova je obsodil centralistična določila zakonodaje o banovinah tudi glede izvajanja njihove socialne politike. Na drugi strani pa je delovanje ministrstva za socialno politiko, v katerem so osredinjene vse pristojnosti, v zadnjem desetletju »popolnoma sterilno«, pokazalo ni »nobenih pozitivnih uspehov« in je postalo »samo objekt birokracije«. V prvih povojnih letih je to ministrstvo naredilo nekaj napredka v socialni politiki, sedanje njegovo delo pa kaže usmeritev, »da se porušijo« še te pridobitve. Poudaril je, da je v prečanskih krajih po prevratu 1918 organizirano delavstvo verovalo v reforme, ki »so dovedle marsikje do dobrih rezultatov« in v njih se je zrcalila socialna politika.⁶⁸ Toda sedanje nevzdržne razmere vodijo do »socialnega levičarstva, ki nima interesa na reformah in ki čaka druge rešitve«. Zato ima sodišče za zaščito države namesto osnovne naloge »opraviti z ljudmi, ki so izgubili vero v možnost reform«. Zadnji čas je že, da tudi Jugoslavija sledi velikanskim naporom malih držav za olajšanje bede in stiske.

Golouh in Prepeluh sta obširno razpravljala tudi o aktualnih problemih bednostnega sklada kot pomembnega dodatka k skromnim sredstvom banovinskega proračuna za splošno socialno skrbstvo. Golouh je ugotovil, da je sklad izgubil prvotni

⁶⁷ AS 77, fasc. 6, Stenografska zapisnika 7. in 9. seje V. zasedanja BS 12. in 14. 2. 1934 ter fasc. 7, uradna zapisnika.

⁶⁸ Prepeluh je bil po prevratu najprej komisar v poverjeništvu za socialno skrbstvo, od februarja do novembra pa je kot poverjenik Deželne vlade za Slovenijo vodil ta resor. Poverjeništvu za socialno skrbstvo je tudi po njegovi zaslugi uspešneje kot osrednja vlada reševalo pereče socialne probleme v Sloveniji v poprevratnem obdobju (podrobneje glej: Balkovec, *Prva slovenska vlada*).



Rudolf Golouh (*Muzej novejšje zgodovine Slovenije*)



Albin Prepeluh (*Slovenska kronika XX. stoletja, str. 259*)

namen za podpiranje brezposelnih v industrijskih središčih in je dobil popolnoma drugačen značaj, saj se z njegovimi sredstvi »podpirajo tudi sloji, ki v njega prav nič ne prispevajo«. Sedaj plačujejo prispevke od mezd le delavci in delodajalci, torej manj kot petina »doprinosnikov« in zlasti rudarski revirji dobivajo iz bednostnega sklada preskromna sredstva glede na vplačila. Razširitev kroga podpirancev bi bila ustrezna le v primeru, da se s prispevki obremeni tudi kmečke posestnike in druge davkoplačevalce ter hranilnice. Bednostni sklad ne sme ostati »dvoživka« in naj služi tistim, ki vanj prispevajo, ali pa dobi širšo vlogo z obremenitvijo tudi drugih davčnih obvezancev, kar podpira tudi on, kajti le z večjimi sredstvi bo mogoče ljudem nuditi ustrezno pomoč. Golouh je sklenil razpravo z zahtevo, naj bednostni sklad v primeru omejitve le na industrijske delavce in njihove prispevke, ti tudi namesto banske uprave upravljajo z njegovimi sredstvi.

Prepeluh je poudaril, da bo konec nezadovoljstva med delavci šele tedaj, ko bodo davčna bremena pravično razporejena. S konkretnimi podatki o višinah davkov različnih kategorij davkoplačevalcev je pokazal, da je obdavčeno predvsem delo, ne pa ustrezno tudi kapital. Zakonodaja pa onemogoča, da bi z njegovo obremenitvijo dobili tudi večja sredstva za banovinski proračun. Za bednostni sklad so dolžni prispevati vsi, ki imajo vsaj toliko sredstev, kot znaša zaslužek trboveljskih rudarjev, pri čemer je izrazil bojazen, da bo takšna prizadevanja razdrli »kakšen birokrat v Beogradu«. Prepeluh je glede omejitve porabe bednostnega sklada le za industrijsko delavstvo, ker plačuje prispevke, menil, da ne more »popolnoma pritrditi« Golouhovemu stališču, in izrazil prepričanje, da bi to ne odreklo pomoči socialno nezavarovanim gozdnim in lesnim delavcem na deželi, ki so ostali brez zaslužka. Potrebo finančne okrepitve bednostnega sklada, da ne propade, kar bi povzročilo še več bede in nezadovoljstva, je sklenil s poudarkom, da mora biti to tudi v interesu vseh, ki vedno poudarjajo potrebo po utrditvi države in narodne

zavesti. Če pa hočejo doseči udejanjenje teh prizadevanj, se mora ljudem »tudi nekaj dati in ne samo zahtevati«. Podoba hudih socialnih razmer v industrijskih središčih in na podeželju v Dravski banovini je s številnimi statističnimi podatki dopolnil še Ivan Tavčar, ki se je tudi pridružil Golouhovim in Prepeluhovim zahtevam po velikih javnih delih s sredstvi države, banovine in občin, za zakonsko regulacijo minimalnih mezd in za ustrezno rešitev problematike bednostnega sklada.⁶⁹

Namestnik bana Pirkmajer, ki je po Marušičevem odhodu v Beograd decembra 1934 na mesto ministra za socialno politiko⁷⁰ začasno prevzel tudi vodenje banske uprave in banskega sveta, je ob sklepu razprave o socialni politiki in zdravstvu ugotovil, da so banski svetniki opozorili na vse pereče socialne probleme v Dravski banovini. S hudo bedo tako v industrijskih središčih kot na podeželju je opravičil dosedanje razdeljevanje sredstev iz bednostnega sklada, banske svetnike pa je spodbudil, naj v razpravi o dohodkih naslovijo na ministra za finance resolucijo, da dovoli glede na izjemne socialne razmere povečanje sredstev za socialno skrbstvo.⁷¹ Posebej pa se je zahvalil za temeljne razprave Tavčarju, Prepeluhu, »ki je pokazal v svojem govoru na nebroj problemov in zlasti osvetlil socialne probleme« tudi z vidikov, s katerih »navadno nismo navajeni gledati« nanje, ter Golouhu, ki je »obširno in temeljito razpravljal o našem socialnem položaju«.⁷²

Prepeluh je ob sklepu razprave o proračunu za leto 1935/36 predlagal, da se banski svetniki v znak protesta proti osrednji vladi, ki Dravsko banovino z odtegnitvijo dotacije in pobiranjem vseh pomembnih davkov za osrednji proračun, »prezira in prepušča lastni usodi« ter jo »kulturno in socialno pozablja«, vzdržijo glasovanja o njem. Na prošnjo Pirkmajerja, ki je opozoril na negativne posledice za banovinski proračun, če ne bo imel sankcije banskega sveta, so se banski svetniki takšni protivladni demonstraciji odpovedali.⁷³ Minister za finance je pri potrjevanju predloga banovinskega proračuna in izrednega proračuna bednostnega sklada, s katerim se je strinjal banski svet, zmanjšal predvsem zato, ker ni pristal na znatno povišanje sredstev za zavarovanje proti naravnim nezgodam.⁷⁴ Toda zaradi

⁶⁹ AS 77, fasc. 8, Stenografski zapisnik 6. seje VI. zasedanja BS 9. 2. 1935 in fasc. 9, uradni zapisnik.

⁷⁰ Na nehvaležni funkciji ministra za socialno politiko je zamenjal Frana Novaka, pred njim pa je bil od leta 1932 do 1934 na tem mestu Ivan Pucelj (Bojan Balkovec, Slovenci v vladah Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev in Kraljevini Jugoslaviji 1918–1945, *Slovenska kronika XX. stoletja*, str. 456–457).

⁷¹ Banski svetniki so na sklepni seji v posebni resoluciji pozvali osrednjo vlado, naj razbremeni prebivalstvo Dravske banovine nekaterih davčnih obveznosti in določi iz državnega proračuna ustrezno dotacijo za banovinski proračun (AS 77, fasc. 8, Stenografski zapisnik 10. seje VI. zasedanja BS 14. 2. 1935).

⁷² AS 77, fasc. 8, Stenografski zapisnik 7. seje VI. zasedanja BS 11. 2. 1935 in fasc. 9, uradni zapisnik.

⁷³ AS 77, fasc. 8, Stenografski zapisnik 9. seje VI. zasedanja BS 13. 2. 1935 in fasc. 9, uradni zapisnik. Režimsko *Jutro* (št. 37, 14. 2. 1935) v članku Banovinski proračun sprejet Prepeluhove protivladne demonstracije ni omenilo.

⁷⁴ Potrjeni splošni banovinski proračun za leto 1935/36 je znašal 83,6 milijona din, proračun bednostnega sklada pa je bil v primerjavi s preteklim letom povišan na 5,8 milijona din. Iz rednega proračuna je dobilo pet socialnih zavodov 1,7 milijona din dotacije, za področje splošnega socialnega skrbstva pa je bilo namenjenih 1,6 milijona din (*Službeni list*, št. 37, 8. 5. 1935).

ugodnega priliva dohodkov je realizacija proračuna za leto 1935/36 znašala 92 milijonov din oziroma 12 % več od potrjenega,⁷⁵ po prizadevanju banske uprave in banskega sveta pa sta bila leta 1935 zunaj splošnega proračuna na novo oblikovana tudi cestni in kmetijski sklad, ki sta pomembno obogatila tudi sredstva za nekatere socialne dejavnosti.⁷⁶ Tako so ob koncu gospodarske krize spet začele naraščati banovinske finance za izvajanje samoupravnih nalog, za kar sta si na vseh zasedanjih prizadevala tudi Golouh in Prepeluh.

Z načelnimi in podrobnimi razpravami sta bila najbolj aktivna pri podajanju stališč in predlogov glede oddelka za socialno politiko in narodno zdravje, o splošnih in posebej socialnih problemih, ki so bili aktualni na vseh področjih banovinskih samoupravnih dejavnosti in delovanju ustanov, pa sta razpravljala tudi ob namembnosti proračunskih izdatkov oddelkov za kmetijstvo, trgovino, obrt in industrijo, javna dela in prosveto ter tudi glede banovinskih dohodkov za izvajanje samoupravnih dejavnosti. Opozorimo naj le na nekaj socialnih problemov, ki sta jih poudarila pri obravnavi banovinskih gospodarskih in prosvetnih dejavnosti. Oba sta glede na prevladujoč agrarni značaj banovine podprla precejšnja sredstva (nad 15 %) za kmetijske panoge v banovinskem proračunu, Prepeluh pa je posebej poudaril, da bodo koristila zlasti večjim posestnikom, »predvsem pa bi bilo treba gledati na malega človeka, in to zlasti pri zadružništvu«, ki zasluži večjo podporo.⁷⁷ Na banskem svetu je večkrat razpravljal tudi o nujnosti dosledne izvedbe agrarne reforme, pri čemer je posredoval zlasti stališča Zveze agrarnih interesentov, ki jo je vodil. Poudaril je, da morata z razlaščenimi gozdovi banovina in država upravljati tako, da bodo dohodki koristili »kmetiskemu malemu človeku«. Njegov predlog, da pošlje banski svet osrednji vladi resolucijo za popolno izvedbo zakona o agrarni reformi, »brez vsake izjeme«, so soglasno podprli vsi banski svetniki.⁷⁸ O veliki krizi v kmetijstvu, poglobljeni tudi zaradi vladne napačne finančne in izvozne politike, sta Golouh in Prepeluh obširno razpravljala na zasedanju februarja 1935 in predlagala, naj banovina zahteva takojšnje ukrepe osrednje vlade za izboljšanje položaja kmetijstva.⁷⁹ Prepeluh je glede sredstev za trgovino, obrt in industrijo, ki niso znašala niti 4 % banovinskega proračuna, ugotovil, da so glede na naraščajoči pomen teh panog v slovenskem gospodarstvu⁸⁰ »malenkostna«. Prepeluh in Golouh sta se za reševanje hudih socialnih problemov obrtnega in trgovskega naraščaja zavzemala

⁷⁵ AS 77, fasc. 13, Stenografski zapisnik 1. seje X. zasedanja BS 13. 2. 1939.

⁷⁶ Cestni sklad je s 7,7 milijona din sredstev pomembno prispeval k povečanju zaposlovanja pri cestnih gradnjah, kmetijski sklad pa je del sredstev iz proračuna 3,8 milijona din namenil tudi za izboljšanje socialnih razmer in okrepitev zadružništva v kmetijstvu (*Službene novine*, št. 37, 8. 5. 1935).

⁷⁷ AS 77, fasc. 1, Stenografski in uradni zapisnik 1. seje I. zasedanja BS 20. 1. 1931.

⁷⁸ AS 77, fasc. 6, Stenografski zapisnik 8. seje V. zasedanja BS 13. 2. 1934 in fasc. 7, uradni zapisnik.

⁷⁹ AS 77, fasc. 8, Stenografski zapisnik 2. in 3. seje VI. zasedanja BS 5. in 6. 2. 1935 in fasc. 9, uradni zapisnika.

⁸⁰ Po popisih prebivalstva iz let 1921 in 1931 se je v Sloveniji delež prebivalstva, ki se je preživljalo z neagrarnimi panogami, povečal s 25,2 % na 27,3 %, na področju kmetijstva pa je upadel s 64 % na 60,5 % (Lazarevič, *Slovensko gospodarstvo v prvi Jugoslaviji*, str. 62).

zlasti za čim večje banovinske dotacije strokovnim šolam in vajeniškim domovom. Golouh je opozarjal tudi na izkoriščanje vajencev, ki se je v času gospodarske krize še povečalo in zato zahteval, naj banska uprava okrepi nadzor nad obrtniki in trgovci.⁸¹ Uspel je tudi s predlogom za ustanovitev poklicne posvetovalnice za vajence ter za štipendiranje šolanja na srednjih strokovnih šolah in izpopolnjevanje v tujini.⁸² Golouh je tudi predlagal banski upravi, naj pri Hranilnici Dravske banovine in drugih denarnih zavodih posreduje, da bodo za omilitev krize dajali gospodarstvu kredite pod ugodnejšimi pogoji kot doslej.⁸³ V razpravi o proračunu za tehnični oddelek sta Golouh in Prepeluh ugotovila, da za javna dela največ prispevajo »delavci in mali posestniki«. Golouh je zato posredoval za znižanje davčnega prispevka delavstva od mezd za vzdrževanje cest in s predlogom uspel. Zavzel se je tudi za cestne gradnje predvsem na območjih, kjer je brezposelnost največja. Protestiral je tudi proti prenizkim zaslužkom delavcev pri nekaterih javnih delih.⁸⁴ V razpravi o sredstvih za prosvetno dejavnost sta se Golouh in Prepeluh zavzela za pocenitev šolskih knjig, ker je v kriznih razmerah postal njihov nakup za starše velika obremenitev.⁸⁵ Golouh pa je posebej opozoril na vladno krivdo za veliko brezposelnost intelektualcev, ker za njeno omilitev ni uporabila sredstev, pridobljenih z znižanjem plač državnih uslužbencev. Zahteval je, da ministrstvo za prosveto zmanjša brezposelnost učiteljev z namestitvijo na vsa še prosta mesta, in to ne po svoji presoji, temveč po predlogih banske uprave.⁸⁶ Še posebej pa sta bila Golouh in Prepeluh na vseh zasedanjih banskega sveta aktivna v razpravah o dohodkih banovinskega proračuna, predvsem z vidika davčne razbremenitve delavstva in revnega kmečkega prebivalstva ter progresivne obdavčitve delodajalcev in kmečkih posestnikov. Kot smo že omenili, pa sta odločno zahtevala, da država prepusti banovinam nekatere davčne vire in ponovno začne tudi Dravsko banovino dotirati iz sredstev osrednjega proračuna, kar bo omogočilo tudi omilitev davčne obremenitve njenega prebivalstva, ki je bila najvišja v državi. Te njune zahteve pa so dobile tudi protivladne in proticentralistične politične razsežnosti.

Golouh in Prepeluh sta v banskem svetu delovala prav v času, ko so se za izvajanje banovinskih dejavnosti do leta 1935 zaradi hude gospodarske krize finančna sredstva krčila⁸⁷ in sta zato s številnimi predlogi za reševanje problematike socialnega skrbstva v okviru rednega splošnega proračuna uspela v zelo skromni meri. Uspešno pa sta sodelovala pri oblikovanju ter pri predlogih glede

⁸¹ AS 77, fasc. 1, Stenografski in uradni zapisnik 6. seje I. zasedanja BS 27. 1. 1931.

⁸² AS 77, fasc. 2, Stenografski in uradni zapisnik 2. seje II. zasedanja BS 9. 2. 1932.

⁸³ AS 77, fasc. 2, Stenografski in uradni zapisnik 4. seje II. zasedanja BS 11. 2. 1932.

⁸⁴ AS 77, fasc. 1, Stenografski in uradni zapisnik 4. seje I. zasedanja BS 23. 1. 1931, in fasc. 2, Stenografski in uradni zapisnik 9. seje II. zasedanja BS 18. 2. 1932.

⁸⁵ AS 77, fasc. 1, Stenografski in uradni zapisnik 7. seje I. zasedanja BS 28. 1. 1931.

⁸⁶ AS 77, fasc. 8, Stenografski zapisnik 4. seje VI. zasedanja BS 7. 2. 1935 in fasc. 9, uradni zapisnik.

⁸⁷ V obdobju velike gospodarske krize do srede tridesetih let je minister za finance splošni proračun vsako leto znižal glede na predlog, s katerim je soglašal banski svet. Tako je potrjeni banovinski proračun za leto 1931/32 znašal 116,4 milijona din, za leto 1935/36 pa le še 83,7 milijona din (Stiplovšek, *Banski svet*, str. 255).

izdatkov in dohodkov bednostnega sklada, s katerim so bila pomembno povečana banovinska sredstva za omilitev socialnih posledic gospodarske krize, zlasti zaradi brezposelnosti.⁸⁸ Ob tem naj poudarimo, da je ostal bednostni sklad na področju socialnega skrbstva dragoceno dopolnilo banovinskega proračuna tudi v drugi polovici tridesetih let.⁸⁹

S svojimi načelnimi razpravami sta med banskimi svetniki izstopala po vsestranski osvetlitvi značilnosti velike gospodarske krize v Sloveniji in po prikazu različnih oblik njenih socialnih posledic. Delovanje Golouha in Prepeluha je bilo osredinjeno na socialno problematiko, posebej pomembne pa so bile njune politične razprave za udejanjenje demokratično izvoljene banovinske samouprave, za katero sta poudarjala, da je tudi temeljni pogoj za učinkovito vlogo banskih svetnikov pri oblikovanju banovinskega proračuna. Tako je Prepeluh po razpravi o visokih državnih in banovinskih obremenitvah slovenskih davkoplačevalcev in nujnosti, da se v večji meri obdavčijo premožnejši in razbremenijo revnejši sloji, poudaril, da bodo imeli proračunski sklepi pri ministru za finance »docela drugo moč«, če jih bo sprejel izvoljeni banovinski svet. Zato je predlagal resolucijo osrednji vladi, naj pripravi zakon o banovinski samoupravi in izvolitvi njenih organov. Tudi Golouh je po kritiki vlade, da Dravsko banovino ne dotira iz osrednjega proračuna za zadeve, ki jih je država prenesla v njeno izvajanje, poudaril da bo šele finančna samouprava in dekoncentracija pristojnosti na banovine omogočila njeno uspešno gospodarsko-socialno in prosvetno-kulturno delo.⁹⁰

Bogato dejavnost Golouha in Prepeluha ilustrira tudi količinski podatek o nad 120 daljših razpravah in kratkih posredovanjih o različnih problemih na več kot 40 sejah na šestih zasedanjih banskega sveta v obdobju 1931–1935.⁹¹ Ob sklepu naj poudarimo, da sta si strankarsko neodvisna banska svetnika Golouh in Prepeluh v svojih nastopih v banskem svetu prizadevala v čim večji meri uveljaviti svoja socialna, gospodarska, kulturno-prosvetna in tudi politična programska načela, ob ustavnih in zakonskih omejitvah ter v razmerah režima JNS. Ta je prek svojega tiska in s cenzuro tudi poskrbel, da z radikalnejšimi in kritičnimi stališči Golouha in Prepeluha ter še nekaterih banskih svetnikov širša javnost ni bila seznanjena.

⁸⁸ S prvimi tremi proračuni bednostnega sklada do leta 1935/36 so bila sredstva rednega splošnega proračuna za socialno skrbstvo z njimi povečana za 23 milijonov din (Stiplovšek, *Banski svet*, str. 255).

⁸⁹ Izredni proračun bednostnega sklada je od proračunskega leta 1936/37 do 1940/41 znašal letno od 5,85 do 7,2 milijona din (Stiplovšek, *Banski svet*, str. 276).

⁹⁰ AS 77, fasc. 6, Stenografski zapisnik 7. seje V. zasedanja BS 12. 2. 1934; fasc. 7, uradni zapisnik. Glasilo JNS *Jutro* (št. 35, 13. 2. 1934) je Prepeluhove in Golouhove zahteve za zakonsko ureditev pristojnosti banovinske samouprave in izvolitev njenih organov v svojem poročilu izpustilo, ker se je po slabih izkušnjah z občinskimi volitvami leta 1933 vodstvo JNS balo, da bi volitve banovinskega sveta zmanjšale njeno politično moč. Opozicijskemu *Slovcu* (št. 36, 13. 2. 1934) pa je cenzura onemogočila poročanje o navedeni politični razpravi.

⁹¹ AS 77, fasc. 1–9, Stenografski in uradni zapisniki 50 sej od I. do VI. zasedanja BS 1931–1935.



Prva seja banskega sveta 20. januarja 1931 v dvorani Zbornice za trgovino, obrt in industrijo (Muzej novejšje zgodovine Slovenije)

Viri

Arhiv Republike Slovenije, fond banskega sveta Dravske banovine, št. 77, fasc. 1–9
 Službeni list kraljevske banske uprave dravske banovine, 1930–1935
 Uradni list kraljevske banske uprave dravske banovine, 1929–1930
 Delavska politika, 1934
 Jugoslovan, 1930
 Jutro, 1933–1935
 Slovenec, 1933–1935

Literatura

Balkovec, Bojan, *Prva slovenska vlada 1918–1921*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1992.
 Drnovšek, Marjan, Velika gospodarska kriza in slovenski izseljenci. *Gospodarske krize in Slovenci*. Ljubljana: Inštitut za novejšjo zgodovino, Zveza ekonomistov Slovenije, 1999, ur. Neven Borak, Žarko Lazarevič (Ekonomska knjižnica).
Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987 (1), 1989 (3), 1995 (9).
 Golouh, Rudolf, *Pol stoletja spominov: panorama političnih bojov slovenskega naroda*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1966.
 Janša, Olga, Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnoma. *Zgodovinski časopis*, 18, 1964, str. 173–189.
 Kermavner, Dušan, Albin Prepeluh-Abditus: njegov idejni razvoj in delo. Albin Prepeluh, *Pripombe k naši prevratni dobi*. Drugi del. Ljubljana: Založba Univerzitetna tiskarna J. Blasnika nasl., 1938, str. 295–262.
 Kološa, Vladimir, *Banski svet Dravske banovine 1931–1941*. Ljubljana: Arhiv SR Slovenije, 1980 (Serija Arhivi državnih in samoupravnih organov in oblastev; 2).

Kresal, France, Pregled razvoja delavsko zaščitne zakonodaje in ustanov delavske zaščite med obema vojnoma. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 8–9, 1968–1969, str. 103–190.
 Kresal, France, Delavstvo med gospodarsko krizo na Slovenskem. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 10, 1970, št. 1-2, str. 81–99.
 Kresal, France, Začetki in razvoj delavskega zavarovanja v Sloveniji med obema vojnoma. *Zgodovinski časopis*, 24, 1970, št. 3-4, str. 209–245.
 Kresal, France, *Tekstilna industrija v Sloveniji*. Ljubljana: Založba Borec, 1976.
 Kresal, France, *Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1998 (Ekonomska knjižnica).
 Lazarevič, Žarko, *Slovensko gospodarstvo v prvi Jugoslaviji: korak k industrijski družbi*. Ljubljana: Modrijan, 1997 (zbirka Zgodovinski viri).
 Lazarevič, Žarko, *Plasti prostora in časa: iz gospodarske zgodovine Slovenije prve polovice 20. stoletja*. Ljubljana: Inštitut za novejšjo zgodovino, 2009 (Zbirka Razpoznavanja – Recognitiones; 10).
 Natlačen, dr. Marko, Banovinske samouprave v okviru ustave od 3. septembra 1931. *Spominski zbornik Slovenije*. Ljubljana: Založba »Jubilej«, 1939, str. 129.134.
Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon. Od A do L in od M do Ž. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2008.
 Perovšek, Jurij, »V zaželeni deželi«: slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918–1941. Ljubljana: Inštitut za novejšjo zgodovino, 2009 (Zbirka Razpoznavanja – Recognitiones; 9).
Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941. Ljubljana: Nova revija, 1995.
Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992, 1. Ljubljana: Mladinska knjiga – Inštitut za novejšjo zgodovino, 2005.
Slovenski biografski leksikon. Prva knjiga. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1925–1932.
Slovenski biografski leksikon. Druga knjiga. Ljubljana, 1933–1952.
 Stiplovšek, Miroslav, *Prispevki za zgodovino sindikalnega gibanja na Slovenskem: od začetkov strokovnega gibanja do Enotnih sindikatov Slovenije (1868–1945)*. Maribor: Obzorja, 1989 (Documenta et studia historiae recentioris; 7).
 Stiplovšek, Miroslav, *Slovenski parlamentarizem 1927–1929: avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.
 Stiplovšek, Miroslav, *Banski svet Dravske banovine 1930–1935: prizadevanja banskega sveta za omilitev gospodarsko-socialne krize in razvoj prosvetno-kulturnih dejavnosti v Sloveniji ter za razširitev samoupravnih in upravnih pristojnosti banovine*. Ljubljana: Znanstveno-raziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2006.

SUMMARY

Social Work of Rudolf Golouh and Albin Prepeluh in the Provincial Council of the Drava Province between 1931 and 1935

Miroslav Stiplovšek

In the 1930s, the Provincial Council of the Drava Province was the only representative body with advisory capacity that was able to influence the development of Slovene economy, social welfare, education, and culture. The 1929 Provincial Administration Act and the 1930 Organization and Operations of Provincial Councils Regulation stipulated that the primary task of Provincial councilors was to advise the Provincial Governor on planning the Provincial budget for the implementation of activities in agriculture, trade, commerce and industry, public works, health care and social policy, education, culture, and physical education. While the Governor, who administered the operations of the Provincial Council, could approve or reject suggestions of councilors according to his own judgment the Minister of Finance had the right to the final adoption of the budget of the Province. Each district had the right to its own representative in the Provincial Council; the Council's competences, however, were quite restricted. Depending upon their size, cities with over 3,000 inhabitants had the right to up to four representatives. Minister of the Interior had the right to choose Provincial councilors among those with adequate professional qualifications who, in their advisory capacity, would be most beneficial to the interests of the Province. In view of this competence of the Minister, the composition of the Provincial Council had the same regime character as the central government.

In this respect, Rudolf Golouh and Albin Prepeluh were the only exceptions among the forty representatives in the Provincial Council of the Drava Province. Both Golouh, a representative of the town of Maribor, and Prepeluh, who represented the town of Ljubljana, started their political careers in the Social Democratic party. At the time of his appointment to the Provincial Council, Golouh worked as Head of the Employment Service of Maribor; prior to the prohibition of political parties he was an officer of the Socialist Party for Slovenia. In addition to being an established author of articles on working-class and farmers' issues, Prepeluh was one of the leaders of the movement for autonomous Slovenia. They were furthermore the only Provincial councilors who did not join the Yugoslav National Party, which at the time was the leading political party. Due to their political impartiality and excellent knowledge of social issues they played a special and significant role in the Council throughout their mandate until 1934.

In January 1931, when the Provincial Council resumed its activities, this coincided with the beginning of a severe economic crisis. Its consequences were particularly harsh in working-class centers and among the farming population. Whenever they were discussing the budget of the Province in the first half of the 1930s, councilors repeatedly had to pay particular attention to urgent social and economic issues; Golouh and Prepeluh were among the most ardent participants in these discussions. At Council meetings they informed their colleagues of the overall characteristics of the economic crisis in Slovenia and proposed numerous measures, particularly those that could arrest increasing unemployment and provide help for the most underprivileged. Since in that critical period budgetary resources for social assistance did not suffice Golouh proposed the creation of a poverty fund that would be financed by a constant influx of tax money. Even though the Minister of Finance did not authorize its budget proposal in full the Poverty Fund became an important addition to budgetary resources for social projects. Golouh and Prepeluh managed to ensure that the 21,000,000 dinars, accumulated in the Poverty Fund during the 1933-1936 period, were expediently spent primarily on finding employment for workers and destitute farmers, on soup kitchens, and on other ways of helping the underprivileged. Their discussions in the Provincial Council largely addressed the problem of distribution of budget sources for social policy and health care. In addition, they repeatedly emphasized these burning issues when

budgetary expenditure in other fields was being discussed. In order to improve conditions in agriculture both councilors advocated consistent implementation of land reform and reinforcement of the system of cooperatives. They proposed increased funding for professional schooling of children from poor families of artisans and merchants. They advocated public work programs, particularly in areas with the highest unemployment rate, and suggested measures that would alleviate unemployment of teachers. They also firmly championed a graduated income tax and tax relief for the underprivileged.

Harshly criticizing inadequate government economic and social policy on solving the economic crisis, Golouh and Prepeluh particularly emphasized government's financial negligence of Slovenia. They were staunch proponents of increased Provincial powers. They also upheld election of the Provincial Council as had been stipulated by the second Yugoslav Constitution of 1931. Anxious about potentially reduced political power, no government wanted to enforce such decentralization of power. Since in the period of the economic crisis the Minister of Finance reduced all Provincial budgets suggested by the Provincial Governor and the Council, which significantly reduced the means to successfully solve a number of urgent problems in Slovenia, Golouh and Prepeluh constantly stressed that only elected self-managing administrative bodies of the Province could successfully enforce their budgetary claims. Holding approximately 120 discourses in the course of forty meetings of the Provincial Council in the 1931-1935 period, Golouh and Prepeluh were among the most diligent councilors. Yet there were still numerous initiatives and proposals for solving social, economic, educational, and cultural issues that they were unfortunately unable to implement due to modest competence and insufficient financial resources.